

POLS KALANITI

KAD ELPA

PĀRTOP

PAR

GAISU

PAUL KALANITHI

WHEN
BREATH
BECOMES
AIR

POLS KALANITI

KAD ELPA

PĀRTOP

PAR

GAISU

No angļu valodas tulkojusi

Karina Tillberga

821.111(73)-94
Ka 175

Paul Kalanithi
WHEN BREATH BECOMES AIR

Copyright © Corcovado, Inc. 2016
Cover photograph © Lottie Davies
Cover design © Suzanne Dean

Pols Kalaniti
KAD ELPA PĀRTOP PAR GAISU

Apgāda Zvaigzne ABC vadītāja VIJA KILBLOKA
Projektu vadītāja *Una Orinska*
Redaktore *Dace Lorensa*
Korektore *Jana Boikova, Ilona Burka*
Mākslinieciskā redaktore *Inguna Kļava Švanka*
Vāka dizainu adaptējusi *Ilze Isaka*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010. Red. nr. T-741.
Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā. Saskaņā ar Autortiesību likuma 69.¹ pantu persona ir arī mantiski atbildīga par visiem zaudējumiem un morālo kaitējumu, kuru tā radījusi ar autortiesību pārkāpšanu.

© Tulkojums latviešu valodā, Karīna Tillberga, 2022
© Mākslinieciskais noformējums, literārā apdare, izdevums latviešu valodā,
Apgāds Zvaigzne ABC, 2022
ISBN 978-9934-0-9912-0

Šajā grāmatā ir aprakstītas neuroķirurga Pola Kalaniti atmiņas par reāliem notikumiem, un visu minēto pacientu vārdi (ja tie vispār ir minēti) ir mainīti. Visos aprakstītajos gadījumos ir mainīti arī jebkuri citi fakti: pacientu vecums, dzimums, tautība, profesija, ģimenes stāvoklis, dzīvesvieta, slimības vēsture un/vai diagnoze. Ar vienu izņēmumu ir mainīti arī Kalaniti kolēģu, draugu un ārstējošo ārstu vārdi. Jebkuras grāmatā minētās personas līdzība kādam dzīvam vai mirušam cilvēkam ir nejauša sakritība.

Veltīts Kedijai

Tu, kas meklē dzīvi nāves telpā,
Vien gaisu rodi, kas reiz bija elpa.
Jauni vārdi nezināmi, vecie zūd:
Dvēseles paliek, bet miesas trūd.
Lasītāj! Baudi laiku, kamēr esi,
Jo ik solis pretim mūžībai nes.

Barons Bruks Falks Grevils,
Caelica 83

SATURS

<i>Ābrahama Vergēzes priekšvārds</i>	13
Prologs	21
Pirmā daļa. Es sāku pie labas veselības	31
Otrā daļa. Turpināt līdz nāvei	101
<i>Lūsijas Kalaniti epilogs</i>	158
<i>Pateicības</i>	175

PRIEKŠVĀRDS

Ābrahams Vergēze

RAKSTOT PRIEKŠVĀRDU ŠAI GRĀMATAI, iedomājos, ka tam drīzāk vajadzētu būt pēcvārdam. Jo, runājot par Polu Kalaniti, laika plūdums šķiet mainām virzienu. Būtu jāsāk – vai varbūt jābeidz – ar to, ka es iepazinu Polu tikai pēc viņa nāves. (Lai cik savādi tas izklausītos.) Jā, vistuvāk es iepazinu šo cilvēku tad, kad viņa vairs nebija mūsu vidū.

Mūsu tikšanās notika kādā neaizmirstamā pēcpusdienā Stenfordas Universitātē, 2014. gada februāra sākumā. *The New York Times* tikko bija publicēta viņa eseja “Cik man ir atlicis?”, kas izraisīja lielu lasītāju atsaucību un nākamajās dienās strauji izplatījās internetā. (Esmu infekcijas slimību speciālists, tālab atturējos no populārās metaforas “izplatījās kā vīruss”.) Pēc tam Pols gribēja satīties ar mani, lai aprunātos par literārajiem aģentiem, izdevējiem un dažādām izdošanas niansēm. Viņš gribēja sarakstīt grāmatu – šo grāmatu, kuru jūs patlaban turat rokās. Atceros, kā viņš sēdēja man

pretī un saules stari, sijādamies cauri magnolijas lapotnei aiz mana kabineta loga, apgaismoja viņa skaistās, pārsteidzoši mierīgās rokas, kuplo pravieša bārdu un tumšās acis, kas vērtējoši vērās manī. Manā atmiņā šī aina līdzinās Vermēra gleznai ar *camera obscura*¹ aso fokusu. Es toreiz nodomāju, ka tas ir ļoti vērtīgs skats, kas būtu jāpatur atmiņā. Arī tāpēc, ka Pola diagnozes kontekstā es skaudri apzinājos ne tikai viņa, bet arī pats savu mirstību.

Mēs todien runājām par dažādiem tematiem. Viņš bija vecākais neiroķirurģijas rezidents. Droši vien mūsu ceļi jau bija krustojušies, lai gan mēs nespējām atcerēties nevienu kopīgu pacientu. Pols pastāstīja, ka Stenfordā viņa specializācijas priekšmeti bija angļu valoda un bioloģija, pēc tam viņš turpināja mācības, lai iegūtu maģistra grādu angļu literatūrā. Mēs runājām par viņa mūža aizraušanos ar lasīšanu un rakstniecību. Mani pārsteidza, ka Pols būtu varējis kļūt par angļu valodas profesoru un kādā dzīves brīdī gandrīz izvēlējas šo ceļu. Bet tad, līdzīgi kā svētais Pāvils ceļā uz Damasku², viņš atskārta, kāds ir viņa īstais aicinājums, un kļuva par ārstu. Tomēr viņš nekad neatmeta domu tā vai citādi atgriezties pie literatūras. Varbūt sarakstīt grāmatu – kaut kad, nākotnē. Pols domāja, ka viņam ir daudz laika, un tas ir gluži dabiski. Bet todien laiks bija tieši tas, kā viņam tik ļoti pietrūka.

Atceros maigo, mazliet greizo un nebēdnīgo smaidu, kas rotājās viņa kalsnajā, izvārgušajā sejā. Vēzis izsūca no viņa visus spēkus, bet jauna bioloģiskā terapija bija devusi labus

¹ Mūsdienu fotoaparāta priekštece tumša telpa, kurā pa mazu caurumiņu tika projicēti ārpus tās esošu priekšmetu attēli. (*Šeit un turpmāk, ja nav norādīts citādi, tulkotājas piezīme.*)

² Svētais Pāvils ceļā uz Damasku kļuva par Jēzus sekotāju un vēlāk par vienu no apustuļiem.

rezultātus, dāvājot viņam nelielu nākotnes perspektīvu. Pols pastāstīja, ka medicīnas skolā viņš grasiņās kļūt par psihiatru, bet tad iemīlēja neiroķirurģiju. Viņu vadīja ne tikai dziļa interese par smadzeņu darbības noslēpumiem vai gandarījums par savu roku veiklību, kad tās veic īstus brīnumdarbus operāciju zālē. Galvenā motivācija bija mīlestība un līdzjūtība pret slimiem cilvēkiem, un vēlme atvieglot viņu ciešanas. To gan neteica viņš pats, drīzāk mani studenti un viņa asistenti bija stāstījuši par Pola nesatricināmo ticību sava darba morālajai dimensijai. Tad mēs sākam runāt par viņa nāvi.

Pēc šīs tikšanās mēs apmainījāmies ar e-vēstulēm, bet vairs nekad nesatikāmies. Ne tikai tāpēc, ka es biju pāri galvai iegrimis ikdienas darbos, bet arī tāpēc, ka respektēju viņa laiku. Polam pašam bija jāizlemj, vai viņš grib ar mani tikties. Mazāk par visu viņam tobrīd bija vajadzīgs pienākums uzturēt jaunu draudzību. Tomēr es daudz domāju par viņu un viņa sievu. Gribēju zināt, vai viņš atrod laiku rakstīšanai. Kā ļoti noslogotam ārstam, man ilgus gadus bija grūti atrast tam laiku, un es gribēju pastāstīt viņam, ko par šo mūžīgo problēmu man teica kāds slavens rakstnieks: "Ja es būtu neiroķirurgs un pateiktu saviem viesiem, ka man jāpamet viņi, lai veiktu neatliekamu galvaskausa trepanāciju, neviens neiteiktu ne vārda. Bet, ja es pateiktu, ka man jākāpj augšā, lai rakstītu..." Interesanti, vai Polam tas liktos amizanti? Galu galā *viņš* patiešām varēja aizbildināties ar galvaskausa trepanāciju – visi tam noticētu, un viņš varētu mierīgi iet rakstīt.

Jau strādājot pie grāmatas, Pols publicēja īsu, bet ļoti labu eseju *Stanford Medicine* izdevumā, kas bija veltīts laika jēdzienam. Šajā izdevumā bija arī mana eseja, bet par viņējo es uzzināju tikai tad, kad ieskatījos žurnālā. To lasot, es vēlreiz pārliecinājos, ka Pols ir lielisks rakstnieks, kas bija acīm

redzams jau iepriekšējā esejā. Tikpat labi viņš varētu rakstīt par jebkuru tematu, bet Pols rakstīja par laiku un tā nozīmi viņa slimības kontekstā, kas piešķīra rakstītajam īpašu skaudrumu.

Gribu vēlreiz uzsvērt, ka *viņa proza ir neaizmirstama*, zem viņa pirkstiem virknējās zelta vārdi.

Pārlasīju Pola eseju vēl un vēlreiz, cenšoties saprast, kas tajā ir tik īpašs. Pirmkārt, tā bija muzikāla, gandrīz vai dzeja prozā, kurā jautās Golveja Kinnela¹ poēzijas atskaņas. (“Ja tas notiks kādu dienu / Tu būsi ar mīļoto savu / kafē Mirabo tilta galā / Pie cinkotas bāra letes / Ar glāzēm, kurās tumst vīns...” Tās ir rindas no Kinnela dzejoļa, kuru viņš reiz lasīja kādā Aiovas grāmatnīcā, ne reizi neieskatoties papīrā.) Bet tajā jautās arī kaut kas cits, veclaicīgs, no tiem laikiem, kad vēl nebija cinkotu bāru.

Pēc dažām dienām vēlreiz pārlasījis Pola eseju, pēdīgi atskārtu, ka tā atgādina man Tomasa Brauna² darbus. Brauns sarakstīja savu “*Religio Medici*” 1642. gadā, tam laikam raksturīgā stilā ar arhaisku valodu un ortogrāfiju. Kā jauns ārsts es biju burtiski apsēsts ar šo grāmatu, gluži kā fermeris, kas ir apņēmies par katru cenu nosusināt purvu, ar kuru viņa tēvam nebija izdevies tikt galā. Tie bija veltīgi pūliņi, tomēr es dedzīgi vēlējos izzināt grāmatas noslēpumus. Ne vienreiz vien vīlies nosviedu to malā, tad spītīgi mēģināju vēlreiz, nezinot, vai es no tās ko iegūšu, lai gan vārdu skanējums solīja pretējo. Jutu, ka man pietrūkst kaut kāda būtiska receptora, lai teksts sāktu dziedāt, atklājot savu jēgu. Tomēr, lai kā es centos, tā palika miglā tīta.

¹ Golvejs Milzs Kinnels (1927–2014) – amerikāņu dzejnieks, Volta Vītmena sekotājs, Pulicera balvas laureāts.

² Sers Tomass Brauns (1605–1682) – vispusēji izglītots cilvēks, kura darbos atklājas plašas zināšanas zinātnes, medicīnas, reliģijas un ezoterikas jomās.

Jūs varētu jautāt: kāpēc? Kāpēc es biju tik neatlaidīgs? Kuru interesē kaut kāda “*Religio Medici*”?

Tāpēc, ka šis darbs interesēja manu elku Viljamu Osleru, 1919. gadā mirušo modernās medicīnas tēvu. Viņš ļoti milēja šo grāmatu, turēja to uz sava naktsгалdiņa un lūdza, lai to ieliek viņam zārkā. Neraugoties uz maniem pūliņiem, es ilgu laiku nesapratu, ko Oslers bija tajā saskatījis. Un tad pēc vairākiem gadu desmitiem un neskaitāmiem mēģinājumiem grāmata piepeši atklāja man savu sirdi. (Palīdzēja arī tas, ka jaunākajā izdevumā bija izmantota mūsdienu ortogrāfija.) Izrādījās, ka viss ir ļoti vienkārši – šī grāmata jālasa balsī, jo tikai tā var pilnībā izjust teksta īpašo ritmiku: “Mēs nesam sevī brīnumus, kurus meklējam ārpusē: visa Āfrika ar tās dīviem ir mūsos ietverta; mēs esam tā bezbailīgā, ziņkārā dabas daļa, kuru vieds vīrs pēta kā vienumu, kamēr citi cenšas apgūt pa daļām nebeidzamos sējumos.” Kad būsiet tikuši līdz Pola grāmatas pēdējai rindkopai, izlasiet to skaļi, un jūs dzirdēsiet to pašu garo vārdu virkni, ritmu, kuru var izsist ar kāju pret grīdu... Tas ir kaut kas ļoti tuvs Braunam. Iedomājies, ka Polā bija iemiesojusies Brauna dvēsele. (Vai, pieļaujot, ka laika lineārais ritums ir tikai ilūzija, varēja būt arī otrādi. Jā, tas viss ir diezgan sarežģīti.)

Tad Pols nomira. Es biju viņa izvadīšanā Stenfordas baznīcā, brīnišķīgā vietā, kur es bieži iegriežos, lai mierīgi pasēdētu, izbaudot gaismu un klusumu, un atjaunotu spēkus. Todien baznīca bija pilna ar cilvēkiem. Es apsēdos maliņā un klausījos aizkustinošajos un skaudrajos stāstos, kurus viņam veltīja tuvākie draugi, brālis un mācītājs. Jā, Pols bija miris, bet dīvainā kārtā šķita, ka tieši tagad biju sācis viņu iepazīt, daudz dziļāk nekā pēc mūsu tikšanās un viņa eseju izlasīšanas. Viņš atdzīvojās šajos stāstos, kas izskanēja zem

Stenfordas dievnama augstā kupola, vietā, kas bija kā radīta, lai pieminētu cilvēku, kura ķermenis tiks guldīts zemes klēpī, bet gars joprojām pārsteidzoši dzīvs. Viņš turpināja dzīvot savā jaukā sievā un mazajā meitiņā, bēdu nomāktajos vecākos, brāļos, kā arī daudzajos draugos, kolēģos un bijušajos pacientos, kuri bija atnākuši no viņa atvadīties; viņa klātbūtne bija jūtama arī vēlāk bērnu mielastā, kas notika zem klajām debesīm. Visapkārt bija rāmas, smaidošas sejas, it kā šie cilvēki būtu pieredzējuši baznīcā kaut ko ārkārtīgi skaistu. Varbūt tāda bija arī mana seja: mēs visi bijām izjutuši šī rituāla, atvadu vārdu un kopīgo asaru jēgu. Tā neizzuda arī bērnu mielastā, kur remdējām slāpes un izsalkumu, sarunājoties ar nepazīstamiem cilvēkiem, ar kuriem mūs bija tuvinājusi saikne ar Polu.

Tomēr tikai divus mēnešus pēc Pola nāves, izlasījis šo grāmatu, es sajutu, ka esmu pēdīgi viņu iepazīs, turklāt labāk nekā tad, ja man būtu tas gods saukt viņu par savu draugu. Atzīšos, ka es jutos pilnīgi satriekts: viņa vēstījums ir tik patiens un godīgs, ka aizraujas elpa.

Paņemiet rokā šo grāmatu un noskaņojieties. Izlasījis to, jūs uzzināsiet, kas ir īsta drosme, jo tā ir nepieciešama ikvienam, kas vēlas atklāt citiem savu dvēseli. Jūs uzzināsiet, ko nozīmē turpināt dzīvot savos vārdos, pat pēc nāves ietekmējot ar tiem citu dzīves. Šajā asinhronās komunikācijas laikmetā, kad mēs visbiežāk raugāties dažādos displejos un visu uzmanību veltām efemērajam, apstājieties uz brīdi un veltiet laiku dialogam ar manu pāragri aizgājušo kolēģi, kurš nu mājo tikai mūsu atmiņā. Ieklausieties Pola vārdos un kļusumā starp tiem, padomājiet, ko viņam atbildētu. Tas ir viņa vēstījums, viņa velte mums visiem. Es uztvēru to un ceru, ka tas izdosies arī jums. Un neļaujiet man nostāties starp jums un Polu.